

ЕДИН РОМАНИСТ В ДВИЖЕНИЕ

Не бих нарекъл новия роман на Камен Калчев никакъв „преврат“ в развитието на писателя, но той безспорно е приятна изненада. Един автор, който напоследък видимо набираше скорост, е достигнал по-висока точка на творческо самоосъществяване. Едва ли е правилно да се говори, че той е надминал себе си. По-скоро той е надхвърлил известни представи на критиката за неговите творчески възможности. Защото и в най-съвременните си по тематика книги, в най-благоприятната си отзивчивост към конфликтите на текущия ден, Калчев задоволяваше критическите изисквания наполовина, задържаше критическите одобрения на твърде умерен градус.

През последните години обаче активните и сериозни създатели на нашата днешна литература са в движение. Те са въвлечени в динамиката на едно бързо преустройство, в орбитата на плодотворни съмнения, търсения, спорове със самите себе си. Негласно се установява режим на недоволство от готовите решения, лесните изводи, опростителските клишета. Недоволство от всяко деградиране на мисълта във фраза. И ние сме свидетели на интересни явления в литературата. Стари според календара автори се възбуждат за нова младост. Други пък от по-средните поколения ни изненадват с неочаквани маршрути в посока на непознатото, новото, неизвестното.

В последните си книги Камен Калчев прояви особена чувствителност към измененията в живота, към новите потребности на времето. Той показва заинтересованост към трудните човешки съдби, афинитет към проблеми, които се отнасят до доверието на колектива спрямо отделния му член. Белетристът упорито се стреми да надниква в сложните взаимоотношения между личност и общество, да напомня за отговорностите на социалното обществено съдбата на отделния човек.

Това е хуманизмът на писателя в действие. Още романът на Калчев „Семейството на тъкачите“, въпреки известна

илюстративност и монотонност, обърна внимание с живия си усет и разбиране за един значителен съвременен конфликт, с мотивираната разработка на криволичещия път на две „лутащи се души“ от работническият колектив. И двамата главни герои нямат „праволинейна биография“, а преминават през ред заблуди и отклонения, които романистът проследява с вътрешно неспокойство и хуманна загриженост.

В новия роман на Калчев „Двама в новия град“ читателят също върви по следите на една трудна човешка съдба. Героят, от чието име се води разказът, е на пръв поглед съвсем негероическа фигура, толкова обикновен и незабележителен се легитимира той пред нас. Какво е интересното в Марин Масларски и защо е нужно на писателя да ни занимава с такава невзрачна личност? Така може би ще запитат всички любители на ефектните образи в литературата, на фигурите с едър ръст и още по-едри дела, на героите, които с един мах на възшебната пръчица вършат чудеса. Като художник обаче, който е искрено убеден в конкретната си художествена задача, Калчев настойчиво ни приобщава към една своя истина. Смислът на тази истина е, че големите неща в живота се вършат и от тъй наречените „малки хора“, че тихите и безшумни води са обикновено по-дълбоки, отколкото бурните и пенливите.

Кой е всъщност Масларски, лишеният от величествена осанка и респектиращи жестове герой на произведението? Един шофьор на товарен камион, който кръстосва всеки ден пътищата на страната, който изминава стотици и хиляди километри, за да достави на съответния обект необходимите торби цимент или суперфосфат. Един самотен мъж в зрялото лято на своя живот, който квартирува във ведомствен хотел и който почти няма други развлечения, освен да се напие от време на време. Но целият роман е написан, за да ни накара да не съдим повърхността, а да се вгледаме по-проницателно

в лицето на този човек и зад обикновените му черти да различим гражданската доблест, нравственото мъжество и честност на един привлекателен наш съвременник.

Преди десет години в живота на Масларски е минала буря, която е окършила клоните на неговата младост. В годините на култа към личността той е пострадал, без да е имал друга вина, освен своята партийна прямота и съвест. Сега той е реабилитиран, възврънат е в партията, получил е ново работно място. И именно тук е по-широката вътрешна тема на романа: как един невинно пострадал човек и комунист се възвръща към живота, как засегнатото от бурята дърво постепенно се възправя и започва да пие живителни сокове.

Авторът не се опитва да облекчава мъчителните понякога душевни състояния на своя шофьор. Всичко, преживяно от Масларски, е оставило тежки наслоения в душата му. Пияният от ентузиазъм някогашен младеж сега е трезвеник, който подлага житейските факти под изпитателната лупа на суровия опит. Той познава не само слънчевите страни, но и сенчестите ъгли на живота. Той знае, че хората не са само ангел-хранители, а са способни на коварства и подлост. Идват дори часове, в които той се чувства уморен от човешкия егоизъм, уплашен от човешката неискреност, омърсен от човешките интриги.

Като към средство за самоотбрана Масларски прибегва към защитната окраска на иронията. Тя е сякаш щит, който го предпазва не само от лошите хора, но и от самия него, от собствените му наивни увлечения, от опасността да идеализира другите, да гони химери, да става жертва на мекосърдечieto си. Един съвременен френски писател казва, че иронията — това е нападателната форма на свенливостта. Горчивият опит е научил героя на Калчев на нейното трудно изкуство.

И все пак смисълът на романа, смисълът на тази човешка съдба ще остане недостъпен за всички, които възприемат изповедта на Масларски само като признаване за някакво монотонно, равно и безстрастно съществуване, близко до вегетирането — без амбиции, без надежди и без увлечения. Под обвинката на самоиронията, на съзнателното отчуждение от шумните дела и шумните фрази пулсира едно неспокойно сърце. Сърце, което обича социалистическата действителност и нейните хора, което е непримиримо към зстоя на консервативното мислене и еснафското самодоволство.

Един човек е бил отлъчен от своите, от обществото, в което той е вярвал повече от всичко. Един човек е бил онеправдан, обиден, душевно наранен. И сега той се

върща в средата си, в голямото семейство на трудовете хора, без да е загубил идеите си, без да е станал друговец. Той наистина е променен, критичен, зрял и зрелостта му носи твърде горчив привкус. Масларски обаче не се е превърнал в мизантроп, отрицател и хулител на действителността. Той не забравя, че се е изменил не само той, а и самата действителност се изменя, освобождава се от отрицателното наследство на едно осъдено минало, дава път на освежителни и обновителни процеси. Той е вътре в тези процеси, подпомага ги, живее с тях. Големата поука, която е извлякъл от своя опит, е жизнестойкостта, а не песимистична. „Трябва да се поощряват надеждите у хората. Това е хуманно. Не бива да се живее безнадеждно на тази земя.“

За него преди всичко самата професия му носи радост, увлечение, вълнение. Да държи здраво кормилото в ръцете си, това е източник на дълбоко удовлетворение за Масларски, то го свързва чрез невидими нишки с хората, със строителния ритъм на родината, с нейното неспокойно дишане. Той съвсем не е равнодушен човек, който може да бъде причислен към категорията на безстрастните и бездушните съзерцатели на действителността. Той враждува с всички, които не са се освободили от нечистите петна на миналото. Негов противник е хазайнът му Лачката, със собственическата си психология, с вулгарно-практическото си и чисто консуматорско отношение към нещата. Също и управителят на ведомствения хотел Гюзелев с тъмните си сделки, също и съименникът му, младият Масларски, оплетен в нечисти истории, измамник на жени и момичета. Героят на Калчев не търпи душевното втвърдяване на някои хора, с които е крачил рамо до рамо преди години, но които сега неусетно закостеняват в мисленето си, губят чувството за реалност, не искат да проумеят сложните ситуации в биографията на хората. Той не понася както мръсотията в хотела, така и всяка морална неистоплътност в социалното общжитие, тъй като тя е огнище на опасни зарази. Неговата главна грижа и тревога е нравственото обезпечаване на новото общество.

Образът на Масларски се разгъва пред нас неделямо от друг образ. Неговата съдба се преплита постоянно с друга съдба, съдбата на Виолета, бившата му жена. Дватама отново се срещат в града на своята младост, градът, който те са строили заедно, в който са вложили частица от себе си и на който сякаш принадлежат. След трагичния епизод в живота на Масларски жена му се е развела с него „по целесъобразност“. Макар че има всички

основания да я обвинява, той не бърза да прави това. На нея преди години е дал най-хубавите си чувства, обичта си, а сега може да ѝ дари поне разбиране, поне малко близост и топлина в часовете на нови изпитания.

Тази жена се е мятала от крайност в крайност. Стихийна натура, тя принадлежи към неудовлетворените същества, които са нетърпеливи да получат повече, отколкото им дава животът, които са жадни за успехи, за слава, за необикновена любов. В своите претенции да бъде човек на изкуството, в резките преходи от една професия към друга, в безконечните си влюбвания и разлюбвания Виолета събира доста разочарования. Годините са донесли и на нея твърде горчив опит плюс едно извънбрачно дете, което е не само неин позор, но и нейно щастие. Времето е наслонило бръчки по лицето и е наслагало кръгове под очите. То е засегнало и нейната душа, където неусетно свива гнездо една злина към хората поради обидите, които са ѝ нанесли. Обича ли я Масларски такава, каквата е Виолета сега, изнервена, раздразнителна и дори озлобена и защо се грижи тъй настойчиво за нея и за нейното незаконно дете, на което тя със съвестната ѝ превзетост е дала такава претенциозна име?

В случая не става дума толкова за любов, колкото за вътрешна близост и съчувствие. Неврозите на Виолета са неврози на времето. Той вижда в нея не само жената, която е любил и с която е живял заедно, но и сестрата по участ, на която по неизвестни психически закони сякаш е обречен да служи. Не е най-същественото дали те ще се съберат в бъдеще, дали той ще стане баща на чуждото дете. Същественото е, че те са другари по участ, двама повалени и отново изправени бойци за равнопоставеност, които се спъват, падат и пак потеглят напред в крачка с времето. Те са във времето и то е в тях, то ги удря е камшиците си, но и те го принуждават да бърза.

Върху голото до неотдавна поле е израснал град с огромен завод и с високи жилищни блокове, със зелени паркове и културни домове. Заедно с града са раснали и са се променяли и двамата негови обитатели. Те са минали една сурова школа, но тя ги е научила на мъдростта не да отричат живота, а да вървят с развитието и обновлението в него. Такъв е размишълът, равновесетката, която прави Масларски след всичките си неуспехи и огорчения. „Изгубихме любовта си, семейството. . . Но бъдещето си не изгубихме, защото бяхме умрели за него, а сега се раждахме отново пак за него! Това беше нашият оптимизъм. Ще минат векове. Потомците ще отлетят на други планети,

ще бъдат други хора. Ала старата земя ще си остане наша земя. При нея ще се връщат всички, уморени от скиталчество. На нея ние сме изградили комунизма. Тя е класиката, първообразът, ядрото на живота. Нека Вселената си съществува. Земята е по-важна от нея. Земята тежи от мъдрост и страдания. Никога няма да я забравим, да я напуснем. Това е нашият оптимизъм“.

Камен Калчев е написал романа на един човек, който не ни импонира с жестове на дързостта и геройството. Неговият Масларски не премълчава пред нас своите страхове, своите смущения, своята подозрителност. Дори ни прави свидетели на чувството за собствена нищожност и безсилне, което го обладава в отделни моменти. Един герой без самочувствие и без амбиции, сдържан и почти плах в действия, скъп на думи. И макар житейският опит, който е натрупал, да е твърде богат на драматични епизоди, това е драматизъм, отличителен именно за преживяванията на такъв тип човек. Драматизъм без потресение, без разтърсваща сила, смекчен под обвивката на самоиронията и непретенциозността.

Монологичната форма на романа, в която Масларски сам разказва за себе си, ни задължава да правим разграничение между автор и непосредствен разказвач. Заслуга на белетриста е, че е влязъл непринудено в чуждата кожа, че е успял не само да разбере своя герой, но и да се живее интимно в драмата му. Ала мярката на автора не винаги съпада с житейската мярка, с поведението и оценките на Масларски. И ако ние не всичко харесваме у героя, ако не се съгласяваме с една или друга негова проява, то очевидно тук се промъква и една тънка струйка на несъгласие и критичност и у самия автор към собствената му рожа. Самоиронията на разказвача към собствената слабост и мекушавост е средство и у романиста да се дистанцира от своя герой, който наистина му е близък, но който се пречупва критически в авторското съзнание.

Разбира се, тук са допуснати несъответствия. На места авторът доста осезателно се вмесва и диктува хода на размишления на героя, а другаде той сякаш губи контрол над него и тогава героят започва безпрепятствено да налага свои преценки за нещата и представи за хората, които трудно ще възприемем. Така например през неговия поглед съвременникът му Масларски е показан в прекалено карикатурен ракурс, дори що се отнася до физическия му облик, което затруднява читателя да го асимилира в ролята на опасен донжуан. Също така колебливо е отношението ни и към някои други от

второстепенните образи, които авторът въвежда с твърде служебни функции в романа.

Формата на разказ от първо лице обаче крие ред преимущества, които белетристът добре е използвал. Преди всичко тя му е дала възможност за по-синтетичен тип проза. Размислите, самонаблюденията, аналитичните разрези на действителността преобладават. Те изместват изчерпателните сведения, педантичните описания на обстановка, действащи лица, случки. Засилена е ролята на някои „подпочвени мотиви“, подтекстови теми, които допринасят за изяснение на душевността на Масларски и проблемния смисъл на романа. Такъв е мотивът за трагично загиналия поет, който преминава като психологически „съпровод“ в не едно от противоречивите състояния на героя. В случая Камен Калчев показва предпо-

читание към по-модерни начини на белетристичен изказ и преодолява успешно монотонното описателство или пък чистата сюжетност в прозата. Той сякаш помни съвета на Брехт, че литературата не бива да кара своя читател да преяжда с действителност, а трябва да обобщава, да извлича смисъла от нещата, да синтезира.

Романът „Двама в новия град“ е един радващ факт не само за растежа на писателя, но и на нашата литература, насочена към съвременността. Един автор е в ход с времето, чупи калъпите, освобождава се от задръжки и предубеждения. Той дава простор на оная граждански и художествена мъдрост, която е насбрал през последните години в неспокойни размисли и освежителни диалози върху живота и изкуството.

Минко Николов

ЕВОЛЮЦИЯТА НА КРИТИКА

Има един девиз на Маркс, който на руски звучи така: „Будь самым собой и иди своей дорогой!“ Няма по-подходящ девиз за човека и твореца с твърди и непокланитими убеждения, за цялостната личност, която е винаги органична в своите прояви и не се отклонява от избрания път. По-някога този стремеж за вяръност на себе си може да струва необикновени усилия, голяма нравствена издръжливост и готовност за жертви. Сътресенията на времето, изненадващите трусове и бури могат да объркат по-слабия и да пречупят податливия на коварни съблазни, да сломят съпротивата му и да го превърнат от субект в обект на събитията. По-силният обаче няма да се подчини на обстоятелствата и няма да се откаже от същността си.

За мен тоя девиз излъчва непомачено от времената благородство, апостолско безкористие и последователност в своите убеждения. Той няма отношение към онези, които играят в живота като на сцена, и след всеки антракт навличат нов костюм, след всяко действие вземат по-висока нота. От историята знаем, че всички революции и епохи след тях са имали своите рицари и мълчаливи герои, но и своите неизбежни гримаси — струва ми се, това е жазал един немски поет още през миналия век.

Тези разсъждения ми помагат да разбера една черта в творческия облик на Стоян Каролов като литературен критик — органичността в развитието му. Безспорно тя е белег на устойчива и стабилна

личност, чужда на резките люшкания от една крайност в друга или на усилията да се представя за такава, каквато не е. Личност, която не се бои да признае своите грешки и заблуждения и не забравя за скъпия данък, платен на близкото минало, но която с мъка, с творческа мъка се освобождава от тях, за да излезе на чистия бряг на действително полезната критическа дейност. А това говори за вътрешна съсредоточеност и самовглъбяване, за сериозно отношение към своя труд и своето призвание, за вяръност към себе си и към времето. За ревниво пазене от фалшиви ноти, от лесна и прибрзана смяна на ролите, от плуване не по дълбокото и мощно течение на времето, а по изхвърлената пяна на модата. Нима има по-комично зрелище от това да наблюдаваш как вчерашният вулгарен социологизъм — трамвай, непохватен, самоуверен (не според знанията си), днес се опитва да танцува есенстични пируети и то с такава лекота и лекомислие, че започваш да го съжаляваш и да се замисляш за утешната му съдба!

Каролов не е от онези, които предпочитат пировите победи и избират лесния път на съмнителната слава. С послонична целеустременост, с неизменна строгост към себе си той разчиства старите наслоения и от строг, хладен, безапелационен съдник някога, се превръща в съпреживяващ, радващ се, поддаващ се на очарованието на красотата ценител.

Спомням си един разговор по време на